

Dubravka Z. R. The Role of English Literature Heritage in the Formation of Martin Amis's Outlook

In the article an attempt has been made to enlighten the role of English literature heritage in the formation of Martin Amis's outlook. The novels "Money: A Suicide Note" and "The Rachel Papers" are analyzed.

Key words: author, writer, biographic novel, English literature.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.ф.н, доц. Бродська О. О.

УДК 821.111.09 (410)

Н. О. Інденко, О. О. Шутько

**ГРА ЯК МОДЕЛЬ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ В РОМАНІ ДЖ. ФАУЛЗА
“ЖІНКА ФРАНЦУЗЬКОГО ЛЕЙТЕНАНТА”**

Дж. Фаулз – один із найяскравіших представників літератури постмодернізму, найдовершеннішим зразком якого є його роман “Жінка французького лейтенанта”. Цей твір є прикладом вдалого поєднання елементів реалістичного та постмодерністського стилю. Ця стильова дифузія стала можливою, зокрема, завдяки використанню в “Жінці французького лейтенанта” прийому гри.

Особлива увага письменника приділена створенню складної композиційної системи роману, ускладненню сюжету. Гра з читачем у творі полягає не тільки в переосмисленні деяких проблем буття, а й у створенні певного композиційно-сюжетного лабіринту, вихід з якого частково вказує сам автор.

Роман “Жінка французького лейтенанта” розбитий на розділи, що об’єднуються в більші елементи композиції, наприклад: опис життя Чарльза Смітсона та Ернестіни, Чарльз і Сара Вудраф, Сем і Мері та ін. Роман складається з кількох історій і фіналів, один з яких є головним. Дж. Фаулз грає з простором і часом: основна дія відбувається у вікторіанській Англії, але також змальовується подорож Смітсона країнами Європи й Америкою, а також автор постіно відсилає читача у ХХ століття. Усе це складає хронотоп роману, у якому “має місце злиття просторових та часових прикмет у осмисленому та конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії” [1, с. 235]. Особливістю хронотопу роману Дж. Фаулза є передусім зміна епох, ущільнення, розтягування дії у просторі.

Дж. Фаулз намагається наголосити на еволюції роману разом з еволюцією головного персонажа, який залежить від цілком консервативної Вікторіанської епохи, але робить деякі кроки на шляху до зміни свого світогляду. Швидка еволюція Чарльза, залежність його долі від Сари Вудраф, а не від проведіння, випадку – усе це говорить про певну пародійність роману “Жінка французького лейтенанта”.

Дж. Фаулз створює пародію на грецький авантюристичний роман випробування. Головною особливістю такого роману є те, що головні персонажі “наділені виключною красою, вони також виключно цнотливі. Вони випадково зустрічаються один з одним. Вони спалахують один до одного раптовою та миттєвою пристрасною, непереборною як фатум, як невиліковна хвороба” [2, с. 238]. Головним є те, за висловом М. Бахтіна, що “роман завершується благополучним з’єднанням закоханих у шлюб” [2, с. 238]. Проте роман Дж. Фаулза завершується обранням героєм власного шляху, шляху вільної людини, яка повинна боротися, щоб не зникнути з мапи безглузлого світу.

Гра в романі “Жінка французького лейтенанта” поширюється далеко за межі композиції, сюжету й особливостей часопросторової будови. Вона загострюється на зміні світобачення персонажів твору та знаходить свій відбиток в інтертекстуальності.

Досить яскраво інтертекстуальність роману “Жінка французького лейтенанта” простежується у 18 розділі, де гра відбувається у свідомості Чарльза. Протагоністу здається, що перед ним дівка Марія: “Зараз їй надав якоїсь чаклунської чарівності косий блідий промінь сонця, який прорвався через вузький просвіт у хмарах... Він освітив її обличчя, увесь її стан на передньому плані в обрамленні зелені, і обличчя це раптом зробилось прекрасним, принадно-сутінковим, хоча й сповненим не тільки зовнішнім, але й внутрішнім світлом. Точнісінько так, згадав Чарльз, одному селянину з Товарні, в Піринеях, з’явилася, за його словами, дівка Марія” [3, с. 134]. Письменник порівнює Сару Вудраф з сиреною та Каліпсо, а Чарльза – з Одисеем: “Можливо, йому заважало занадто прочно вкорінене уявлення про те, як виглядає сирена і на якому фоні вона може з’явитися – розпущене довге волосся, цнотлива мраморна нагота, русалковий хвіст – під стась Одисею з зовнішністю завсідника аристократичного клубу. На терасах не було грецьких храмів, але перед ним була Каліпсо” [3, с. 135]. Чарльз, як і Одисей, здійснює “символічну подорож, результатом якої є формування власного “я” та переосмислення відносин з навколишньою дійсністю” [2, с. 76].

Роман “Жінка французького лейтенанта” перенасичений цитатами, алюзіями, епіграфами, у ньому переосмислюються сюжети інших відомих творів, мотиви й образи, що свідчить про його інтертекстуальність. В інтертекстуальному дискурсі роману превалює цитатність, що властива мисленню героїв роману: так, зокрема, місіс Поултні “мислить біблійними цитатами”, лікар Гроган – “текстами медичних записів із психіатрії” [4, с. 162]. Визначна роль у грі з текстами

належить епіграфам, що широко використовує Дж. Фаулз. Епіграфи в романі є одночасно натяком на те, що буде відбуватися в певному епізоді твору, й виразниками світобачення автора, який наголошує на своїй “позазнаходжуваності” (М. Бахтін) щодо тексту.

Своєрідність роману полягає у грі з міфологічним алюзіями, що ними насичений текст. Одна з міфологічних алюзій, як вважає В. Л. Фрайбергс, “пов’язана з міфом про Едіпа, уведеним в оповідь за допомогою образу Сари, яку автор постійно порівнює зі сфинксом” [2, с. 77]. Приміром, Гарі Монтегю говорить Чарльзу про необхідність його зустрічі з Сарою: “Вам неодмінно варто задати питання сфинксу... тільки не забувайте, що загрозувало тим, хто не міг відгадати загадку” [3, с. 442].

Особлива роль у романі також відводиться біблійному інтертексту. У творі згадуються: Ісус Христос, Понтій Пілат, святий Павло, святий Грааль, діва Марія, Біблія. Наявні в романі і біблійні цитати та притчі. Це також елемент гри, бо сам автор наголошує на антигуманності церкви, що гальмує прогрес, рушієм якого, на думку автора, є еволюція.

Характерним для роману Дж. Фаулза є явище гіпертекстуальності, що проявляється у формі гри. Полягає гіпертекстуальність у нелінійності, дисперсності та мультимедійності тексту. Усе це постає грою, яка має складну будову. О. Коляса справедливо стверджує: “Довільна гра з текстотворенням дає змогу не лише деформувати логіку подій, простір, тілесність, мову персонажів, а й розхитувати фізичні межі тексту, вміщуючи до нього додаткові текстові, а то й нетекстові елементи” [5, с. 48].

Форма, композиція, інтертекстуальність, гіпертекстуальність роману Дж. Фаулза – усе це лише зовнішні нашарування елементів гри. Сама ж гра в романі відбувається на філософському, релігійному, психологічному рівнях, а також на рівні світовідчуття. Вона постає моделлю світосприйняття (авторського та персонажного). З одного боку, в боротьбу вступає консервативна частина суспільства, а з іншого – нова сила. Сара Вудраф виступає каталізатором позитивних зрушень у свідомості Чарльза, а вікторіанське суспільство слугує фоном, на тлі якого яскраво видно застарілість моральних устоїв тодішньої Англії. На початку твору Сара постає жертвою емансипації, безглузких моральних норм. Як породження нового світогляду, вона розпочинає гру з суспільством на інтелектуальному та психологічному рівнях. Її метою є зміна свідомості хоча б одного з членів вікторіанського суспільства.

Її образ безперечно має деяку психоаналітичну складову, що і передбачалось автором. З. Фройд наводить таке важливе розмежування щодо наявності в жінок певної загадки: “І тим з вас не вдасться уникнути цих роздумів, хто відноситься до чоловіків; від жінок серед вас цього не очікують; вони самі є цією загадкою” [6, с. 351]. З. Фройд при цьому не наголошує на тому, “чи було жінкам, на його думку, завжди вже відомим

вирішення загадки, чи вони, не підозрюючи про загадку, якою вони нібито є, стали німим об'єктом здогадок-розгадок, або ці розгадування і роздуми просто-напросто відбувається в сфері проекції чоловічої фантазії.." [6, с. 351].

Сара Вудраф кидає виклик суспільству, вона – абсурдний персонаж, який в умовах жорсткої емансипації, визнанні тільки усталених істин, стає на захист власного світогляду. Саме Чарльз відчуває цю особливість Сари: "Траплялося й раніше, що жінки – нерідко й сама Ернестіна – жартівливо суперечили Чарльзу. Але тільки жартома. Жінка не оскаржує точку зору чоловіка, якщо він говорить серйозно, а якщо й вступає з ним у суперечку, то дуже обережно. Сара ж начебто претендувала на інтелектуальну з ним рівність, причому саме тоді, коли їй, здавалося б, варто було триматися особливо шанобливо, якщо вона бажала добитися свого" [3, с. 138].

Протагоністка роману висуває ідею рівноправ'я, переваги інтелектуального над релігійним, порушує усталені суспільні канони. Х. Ортега-і-Гасет стверджує: "Висувати ідею означає вірити, що вона розумна й справедлива, а тим самим вірити в розум і справедливість..." [7, с. 325]. Автор роману створює сміливу, розумну жінку, яка вірить у себе, будує свій власний світогляд, передає свої думки за допомогою діалогу: "Судження є звертанням до цієї інстанції, визнання її, підкорення її законам і вирокам, а значить, і переконання, що краща форма співжиття – діалог, де зіштовхування аргументів вивірює правильність наших ідей" [7, с. 325]. Саме такий діалог відбувається між Сарою та Чарльзом упродовж усього твору. Виразником істинно правильного постає Сара. Вона перемагає у грі та ставить Чарльза на шлях істини. Поведінка Сари, її стосунки з Чарльзом становлять модель, що значно випереджає вікторіанську епоху. Тому зрозуміти цю інтелектуально розвинену жінку може лише рівний їй чоловік.

Окремий елемент гри в романі становить усе, що пов'язується з теорією еволюції Чарльза Дарвіна та екзистенціалізмом. Дж. Фаулз наголошує на особливостях головного персонажа свого роману вже тим, що Чарльз є прихильником теорії еволюції Дарвіна, займається палеонтологією, не визнає релігійних догм церкви, а, отже, дещо відрізняється від своєї епохи. Еволюція в романі займає окремий рядок світосприйняття, є рушієм розвитку особистості Смітсона. Невипадково саме до Чарльза з проханням допомоги звертається Сара, а потім пояснює: "Тому що ви побачили світ. Тому що ви освічена людина. Тому що ви джентельмен... тому що... я сама не знаю чому" [3, с. 137 – 139]. Саме Сара є уособленням гри, вона грає з Чарльзом, який на підсвідомому рівні відчуває це: "Чим більше він віддалявся від Сари в часі та просторі, тим ясніше усвідомлював усю безглуздість своєї поведінки. У її присутності він осліп, побачив у ній зовсім не те, чим вона насправді була: жінкою, поза всяким сумнівом, небезпечною, яка –

може бути, несвідомо, але абсолютно очевидно – відчувала жорстоку емоційну незадоволеність і соціальне обурення” [3, с. 142 – 143].

Своєрідним поштовхом у стосунках Чарльза та Сари став її лист: “Прошу Вас зустрітися зі мною ще один, останній раз. Я буду чекати сьогодні вдень і завтра вранці. Якщо Ви не прийдете, я більше ніколи не буду Вас турбувати” [3, с. 200]. Після цього була їхня зустріч, що завершилася поцілунком. Продовження історії кохання знаходимо в розділі 46, де Сара та Чарльз зустрічаються в сімейному готелі. Вже в 47 розділі роману Смітсон дізнається про Сарин обман щодо історії з французьким лейтенантом Варгеном. Гра відбувалася на психологічному рівні, вона була організована Сарою за її особистими правилами: “Настала напружена мовчанка. Чарльз мовчки дивився їй у спину. Нещодавно він відчував, що якась хвиля нестримно несе його до неї; і так само нестримно зараз його несло геть. Тоді вона вабила його, зараз відштовхувала – обидва рази винна була вона одна” [3, с. 356]. Після цього настала тривала розлука, а Чарльз знову опинився на межі вибору. Це була не перша його межева ситуація, але одна з найбільш відповідальних. М. Вайдхорн стверджує: “Межеві ситуації використовуються для виділення героїчного вибору, що з ним зіштовхуються звичайні індивіди, які живуть у невизначеному майбутньому” [8, с. 128].

Головною для Смітсона стає проблема вибору. Чарльз вперше зіштовхується з нею, коли вирішує відмовитись від пропозиції батька Ернестіни почати займатися комерцією. Але найяскравіше вибір Смітсона простежується в ситуації, коли він розриває заручини з Ернестіною. Цей крок – своєрідний виклик суспільству, адже Чарльз відмовляється від вигідного одруження заради кохання.

Дж. Фаулз упродовж роману формує екзистенційного героя, який перебуває на межі вибору свого подальшого шляху. Чарльз вирішує здійснити подорож іншими країнами Європи та Америкою, що здійснить переворот у свідомості Чарльза, направить його на шлях самопізнання. Протагоніст роману “Жінка французького лейтенанта” дещо схожий на героїв творів літератури екзистенціалізму. Особистість у екзистенціалістів, як відомо, “має протидіяти суспільству, державі, середовищу, ворожому “іншому”. Вищу життєву цінність екзистенціалісти вбачають у свободі особистості” [9, с. 14]. Концепт гри присутній і в переході Чарльза на певний рівень абсурдного світобачення. Дж. Фаулз грає зі своїм героєм, адже справжнього екзистенційного світогляду Смітсон впродовж роману не мав, справжнього виклику суспільству не робив, не збирався покінчувати життя самогубством, а в обіймах жінок він не шукав втечі від абсурду світу. Але він на підсвідомому рівні бажає свободи.

Головний персонаж роману кидає виклик суспільству на інтелектуальному рівні, переростаючи основну масу людей своїм світобаченням, що формувалося на основі теорії еволюційного розвитку

видів і гуманізму. Поєднання рис реалістичного й екзистенційного романів, створення пародії на них слугує меті розшифрування справжньої суті життя людини, яка має еволюціонувати насамперед інтелектуально. Апогеєм еволюція головного персонажа роману “Жінка французького лейтенанта” досягає в останніх розділах твору. Чарльз Смітсон знаходить свою кохану, розуміє, що його використовували як іграшку, але це не стає для Чарльза фатальним, адже завдяки цій грі він змінює свій світогляд, стає новою людиною.

В останніх двох розділах роману Дж. Фаулз пропонує увазі читача два фінали. Перший фінал відповідає грецькому авантюрному роману (закінчується щасливо). 60-й розділ “Жінки французького лейтенанта” відповідає до певної міри вікторіанській епосі: божественне проведення відіграє у долі протагоністів головну роль.

Чарльз, Сара та їхня донька стають справжньою родиною: “Його губи притискуються до її волосся. Безталанна баришня в сусідньому будинку хлопає кришкою рояля: хтось явно втратив терпіння – чи вона сама, чи багатостраждальний дух Шопена. І Лалаге, яку довгоочікувана тиша навела, вочевидь, на роздуми про музикальну естетику і яка, подумавши, починає барабанити куклою по щоці свого батька, нагадує йому – і вельми вчасно! – що без ударника можуть швидко набриднути навіть найбільш солодкоголосі скрипки на світі” [3, с. 464].

Останній (третій) фінал роману – екзистенційний. Цей фінал наголошує на виборі головним героєм свободи, на утвердженні його віри в себе, розумінні ним проходження шляху світом, який постійно змінюється. Чарльз перебуває у ситуації Сарі, яка мала те, чого до цього моменту не мав він. Вона мала свободу. Смітсон пізнає себе завдяки Сарі, яка використовувала його до певної міри, але й сформувала людину, котра не боїться світу, такого ворожого й непривітного. Чарльз відчуває зміни в собі: “І біля воріт, уже не в майбутньому, а в теперішньому, сповільнив крок, не знаючи куди йти. Йому здавалося, що він другий раз народився на світ, хоча всі його дорослі властивості, уся пам’ять прожитих років залишались при ньому. Але одночасно було почуття дитячої безпорадності – все потрібно починати спочатку, всьому вчитися заново” [3, с. 470]. Дж. Фаулз розкриває головну таємницю свого роману в останньому розділі: життя полягає у пошуку себе, у боротьбі за свободу існування. Саме тому Чарльз почав “поступово усвідомлювати, що життя (як би дивовижно не підходила Сара на роль Сфінкса) все ж не символ, не одна-єдина загадка та не одна-єдина спроба її розгадати, що вона не повинна втілюватися в одному конкретному людському обличчі, що неможна, одного разу невдало кинувши кістки, виходити з гри; що жити необхідно – з останніх сил, зі спустошеною душею і без надії вціліти в залізному серці міста – терпіти” [3, с. 472]. Чарльз буде продовжувати своє паломництво вже вільною людиною, здатною самостійно приймати рішення. А стало можливим це завдяки грі автора

зі своїм персонажем, завдяки грі Сари – незвичайної жінки, в очах якої видно свободу.

Роман Дж. Фаулза “Жінка французького лейтенанта” є яскравим зразком моделі гри з текстом і відповідно – зі свідомістю читача. Твір не випадково має декілька фіналів, один з яких викристалізовується вже в середині твору англійського письменника, а інші два – постають у фінальних розділах як символ дуалістичності світу. “Жінка французького лейтенанта” – постмодерністський роман з широкою художньою канвою, в основу якої вплетена інтертекстуальність, глибока психологія характерів героїв, філософські роздуми над світобудовою та місцем людини в світі. Усе це розкривається в процесі гри, що виступає імпульсом до інтелектуального вдосконалення у творі.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М.: Худож. литература, 1975. – 504 с. **2. Жук М. И.** Мифологический подтекст в романе Джона Фаулза “Женщина французского лейтенанта” // Вестник Пермского ун-та. – 2009. – Вып. 3. – С. 76 – 84. **3. Фаулз Дж.** Любовница французского лейтенанта: Роман / Под ред. М. Горшкова. – СПб.: Северо-Запад, 1993. – 509 с. **4. Левицька О.** Інтертекстуальний дискурс роману Джона Фаулза “Жінка французького лейтенанта” // Питання літературознавства. – 2009. – Вип. 77. – С. 160 – 167. **5. Коляса О. В.** Гіпертекстуальні риси постмодерністського художнього твору // Наукові праці. – 2009. – Т. 124. – Вип. 111. – С. 46 – 49. **6. Немецкое** философское литературоведение наших дней: Антология / Сост. Д. Уффельман. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2001. – 552 с. **7. Ортега-и-Гассет Х.** Эстетика. Философия культуры / Сост. Б. Е. Багно. – М.: Искусство, 1991. – 588 с. **8. Лепьохін Є.** “Граничні ситуації”: роль і значення у літературі екзистенціалізму // Вісник Львівського ун-ту ім. Івана Франка. – 2009. – Вип. 16. – С. 127 – 133. **9. Назарець В. М.** Світоглядні позиції та творча еволюція Альбера Камю // Зарубіжна література в школах України. – 2008. – №10. – С. 14 – 19.

Інденко Н. О., Шутько О. О. Гра як модель світосприйняття в романі Дж. Фаулза “Жінка французького лейтенанта”

У статті досліджується прийом гри в романі Дж. Фаулза “Жінка французького лейтенанта”. Проводиться аналіз ігрової моделі твору. Наголошується на участі в її формуванні протагоністів. Утверджується думка про концепцію гри в романі як основи світосприйняття.

Ключові слова: гра, еволюція, інтертекстуальність, характер.

Инденко Н. А., Шутько Е. А. Игра как модель мировосприятия в романе Дж. Фаулза “Женщина французского лейтенанта”

В статті досліджується прийом гри в романі Дж. Фаулза “Женщина французского лейтенанта”. Проводиться аналіз ігрової моделі произведения. Делается упор на участии в ее формировании протагонистов романа. Утверждается мысль о концепции игры в романе как основы мировосприятия.

Ключевые слова: игра, эволюция, интертекстуальность, характер.

Indenko N. O., Shut’ko O. O. Game as a Model of Worldview in the John Fowles’s “The French Lieutenant’s Woman”

The method of game in the John Fowles’s “The French Lieutenant’s Woman” is examined in the article. The game model of the novel is also analysed. It is emphasis on participation in game formation by protagonists. Author maintains the idea of the concept of the game in the novel as the basis of worldview.

Key words: game, evolution, intertextuality, character.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к.ф.н, ст.викл. Нестелеєв М. А.

УДК 826. /6/.2(477.65): 82. 091

С. О. Колісник, Т. С. Яровенко

**ДОСЛІДЖЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКИХ НАУКОВЦІВ З ПОЗИЦІЙ
АКТУАЛЬНОСТІ СТВОРЕНОЇ БАЗИ НАПРАЦЮВАНЬ
МАТЕРИКОВОГО ВИННИЧЕНКОЗНАВСТВА**

Загальновідомим і беззаперечним фактом на сьогодні є визнання Кіровоградського педагогічного університету одним із центральних осередків дослідження і популяризації творчої спадщини В. Винниченка. Важко уявити розвиток винниченкознавства в Україні без імен науковців-земляків письменника: літературознавців А. Гурбанської, Г. Клочека, М. Ковалик, В. Марка, С. Михиди, В. Панченка, М. Смоленчука; лінгвістів В. Білоуса, В. Дмитрука, Н. Задорожної, О. Крижанівської, Л. Кричун, О. Семенюка; істориків та краєзнавців О. Житкова, С. Шевченка та ін.. Спектр проблемних питань справді величезний: від дослідження “моральної лабораторії” творчості історичного й культурного діяча України до кодифікацій Винниченка в контексті національних та європейських літературних напрямків; від етико-психологічної концепції “чесності з собою” до гендерного трактування жіночих образів; від екзистенційних “лабіринтів” до націєтворчого дискурсу в публіцистиці; від особливостей лінгвокультурної ситуації в синтаксисі його драм до особливостей